

راه کارهای تقویت معنویت در سپاه و بسیج

حسین شیدائیان
محقق و پژوهشگر علوم اسلامی

چکیده

گسست نسل‌ها و فراموشی ارزش‌ها بحرانی است که انقلاب اسلامی را در دهه اخیر با تهدید جدی مواجه ساخته است. نهادهای ارزشمند سپاه و بسیج که دو مولود انقلاب و نگهبان دستاوردهای آن هستند با فاصله گرفتن از دوران حماسه و ایثار و شکوفایی ارزش‌ها در معرض این آسیب قرار گرفته‌اند. این مقاله درصدد است در حد اختصار با ارائه راهکارهای مناسب در تقویت معنویت، کیان سپاه و بسیج را از رخنه و یروس‌های مخرب بنیه‌های معرفتی و معنوی مصون نماید.

واژگان کلیدی: معنویت، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، بسیج.

مقدمه

دست غیبی و عنایات الهی با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، بندهای انحطاط فرهنگی را از دست و پای جامعه گرفتار سیاست‌های استعمار زده گشود و با تحول روحی مردم ارزش‌های فراموش شده دینی شکوفا و بارور شد. این دستاورد عظیم معنوی در حماسه تاریخ‌ساز و عزت‌آفرین هشت سال دفاع مقدس به قله کمال خود رسید و معنویت دینی در گستره ایران اسلامی تجلی یافت. بدیهی است که نقش کارساز و تأثیرگذار غیور مردان بسیج و جان برکفان سپاه دو نهاد روئیده از متن جامعه و بطن انقلاب در شکوفایی ارزش‌های اسلامی و آموزه‌های دینی بر نسل انقلاب پوشیده نیست.

بسیجیان و پاسداران فرزندان معنوی امام و رهبری، پیروان راستین ولایت و وارثان حماسه‌های پیروزی و شهادتند که همواره رسالت خطیر حفظ دستاوردهای گرانسنگ ارزش‌های معنوی و آموزه‌های دینی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس را بر دوش می‌کشند و پرچمدار گسترش فرهنگ، معنویت و ارزش‌های دفاع مقدس به نسل‌های آینده نظام اسلامی‌اند.

با توجه به اهداف و مأموریت‌های سپاه و بسیج در دستیابی به آمادگی کامل برای حفظ نظام اسلامی و دستاوردهای انقلاب، شایسته است که این دو پشتوانه عظیم مردمی و انقلابی و تجلیگاه اقتدار نظام مردم‌سالاری دینی با بهره‌گیری از گنجینه‌گرانقدر معنویت دوران حیات طیبه امام(ره) و حماسه دفاع مقدس اقتدار و شأن معنوی خود را بیش از پیش تقویت و پررنگ نمایند و با گذر از نشیب و فراز و نوسانات اخلاقی و فرهنگی پدید آمده با مسلح شدن به ابزار و عوامل معنوی، مقتدرانه به مقابله با بحران‌های خلأ معنویت و تهدیدات نرم ناتوی فرهنگی سازمان یافته شده برخیزند.

ضروری است پیش از ارائه راه کارهای تقویت معنویت، آسیب‌هایی را که شرایط سیاسی فرهنگی دو دهه اخیر جامعه که بر اثر بی‌توجهی و کاستی‌های تدابیر متولیان فرهنگی پدید آمده و بنیان مرصوص معنوی نیروها را تهدید می‌کند به اجمال اشاره نماییم.

۱. دنیاطلبی، تجمل‌گرایی و تنوع‌طلبی که به تعبیر امام صادق(ع)، سرآمد همه گناهان به شمار می‌آید.^۱ و مقام معظم رهبری نیز چهره راحت‌زدگی و مزه‌چرب و شیرین دنیا در دهان‌ها را دوران خطرناک رزمندگان اسلام می‌داند.^۲

۲. روزمرگی و استدراج به گونه‌ای که برخی ضد ارزش‌ها جایگزین ارزش‌ها به شمار می‌آید.
۳. عوام‌زدگی و سطحی‌نگری به آموزه‌های دینی و اعتقادات و گرفتار آمدن به دام عرفان‌های ساختگی و صوفی‌گری و درویش مسلکی که برادران بسیجی را بیشتر تهدید می‌کند.

۴. تأثیرگذاری شاکله و ساختار و جایگاه‌های سازمانی بر تغییر رفتارهای اخلاقی و معنوی به گونه‌ای که سوابق رزمی و جهادی عامل امتیازطلبی کارکنان گردد و معنویات فدای مادیات شود و این نکته مهمی است که حضرت امام درباره آن به مسئولان سپاه هشدار داده‌اند: «مهم این است که در سپاه وضعی پیش نیاید که به روحیه سپاهی‌ها صدمه بخورد».^۳

۵. تأثیرپذیری از برخی ناهنجاری‌های اخلاقی، اجتماعی و اداری بیرون از سازمان مانند رانت‌خواری، ربا، رشوه و چاپلوسی، بدگویی و غیبت و کم‌کاری.

۶. سیاست‌زدگی خارج از چارچوب ترسیمی و ابلاغی امام و مقام معظم رهبری.

۷. توجیهات نفسانی و غیر منطقی از اشتباهات فردی و سازمانی یا نوعی فرافکنی برای پوشش ضعف‌های اخلاقی و مدیریتی.

۸. کم‌اطلاعی نسل جدید سپاه و بسیج از ابعاد اخلاقی، سیاسی، معنوی و مدیریتی سیره و اندیشه امام و مقام معظم رهبری به عنوان رهبر و فرمانده کل نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران.

با توجه به آنچه گذشت بایسته است پاسداران و بسیجیان خود را به فضایل اخلاقی و نفسانی بیارایند و به کمالات انسانی دست یابند تا مأموریت‌های خود را به شایستگی انجام دهند و مانع گسترش و پیشرفت آسیب‌ها گردند.

در این مقاله راهکار آراستگی به فضایل اخلاقی و تقویت بنیه معنوی در دو بخش حوزه فردی و سازمانی و تشکیلاتی به اختصار بیان می‌گردد.

الف. حوزه فردی

۱. انگیزه الهی

در فرهنگ دینی انگیزه‌های الهی و نیت خالص شاخصه اصلی مقام انسانیت است که افراد عادی را از اولیاء الله متمایز می‌سازد. در دیوان محاسبات الهی نیز انگیزه و نیت فرد در اعمال و عبادات معیار قبولی یا رد اعمال است. هر چه نیت‌ها پاک‌تر از شائبه‌های نفسانی و دنیایی باشد نورانیت آن بیشتر است. امام صادق (ع) نیت را همان عمل معرفی می‌کند و می‌فرماید: «الْإِبْتِغَاءُ عَلَى الْعَمَلِ حَتَّى يَخْلُصَ أَشَدُّ مِنَ الْعَمَلِ»^۴ مراقبت و مراعات کردن بر خالص ساختن عمل سخت‌تر از انجام عمل است.»

از این رو شایسته است که خدمتگزاری در نهاد مقدس سپاه و بسیج به انگیزه الهی و قصد قربت و خدمت آمیخته با تعهد باشد. همان انگیزه دینی که در سال‌های بحران و دفاع مقدس عامل جذب افراد به سپاه و بسیج شد. اکنون نیز به همان نیت‌های خالص و پاک بیشتر نیاز است تا مسائل نفسانی و مادی در خدمت‌رسانی صادقانه به نظام و دفاع عاشقانه از آرمان‌های اسلامی تأثیر نگذارد، این‌گونه خدمت عبادت و سیر الی الله محسوب می‌شود.

۲. رعایت تقوا

۱-۲. تقوای فردی

مراقبت و کنترل تحرکات نفسانی و درونی اولین سنگ بنای خودسازی و معنویت است که در آموزه‌های دینی و علم اخلاق به تقوا از آن یاد شده است. رعایت حقوق الهی و پاسداشت

معیارها و ملاک‌های دینی در زندگی شخصی و نیز خداوند تبارک تعالی را حاضر و ناظر اعمال دانستن اصلی‌ترین شاخصه تقوای فردی است. همچنین پرهیز از امور شبهه‌انگیز رفتاری و اقتصادی و مداومت بر التزام به رعایت حدود الهی در تمام زوایا و ابعاد زندگی شخصی و خانوادگی برای یک پاسدار و بسیجی در حد معمول ضروری است گرچه جایگاه معنوی و اجتماعی آن‌ها اقتضا می‌کند که مراحل دستیابی به درجات عالی تقوا را در زندگی بپیمایند و از تقوای عامه به درجه تقوای خواص و اولیا برسند.

۲-۲. تقوای سازمانی

سپاه و بسیج سرمایه‌های گرانقدر انقلاب و رکن مهم نظام اسلامی و تأثیرگذار در جامعه و مظهر دفاع از آرمان‌های انقلاب اسلامی هستند بنابراین از نظر معنویت باید آنچنان قداست و استحکام داشته باشند که سرمشق سایر نهادها و سازمان‌ها قرار گیرند. و این امر جز با رعایت تقوای سازمانی تک تک نیروهای این مجموعه میسر نمی‌گردد. پس کلیه پرسنل باید تمام نیرو و توان خود را برای انجام کامل و صحیح مأموریت‌ها، و وظایف سازمانی و دینی براساس رعایت قوانین و مقررات مصوب در جهت ارتقای کیفیت سپاه و بسیج به کار گیرند. و هیچ‌گاه حریم شکنی نکنند و با همکاران صادقانه رفتار نمایند و نکته مهم این که با پرهیز از اسراف و تبذیر از بیت‌المال مسلمین بهره‌برداری صحیح و مناسب بنمایند و دقت کنند تا به شائبه‌های مادی رشوه یا تطمیع و اختلاس و سوء استفاده گرفتار نشوند. نتیجه این که تقوای سازمانی باید در حدی باشد که وجود افراد متقی سپاه و بسیج در مجموعه اداری و نظامی، سایر همکاران را به یاد خدا بیاورد و در اخلاق و رفتار دیگران اثرگذار باشد.

۲-۳. تقوای سیاسی

برجسته‌ترین شاخصه مرزبانان انقلاب و ستون فقرات نظام اسلامی در عرصه سیاسی اجتماعی، تأثیرگذاری تقوای سیاسی آنان در معادلات سیاسی داخلی و حتی منطقه‌ای است.

پیروی از فرامین و رهنمودهای ولی فقیه و اطاعت از دستورات منصوبان رهبری نشان از تقوای سیاسی سپاه و بسیج است و مهمتر این که بر مبنای معیار اندیشه و سیره امام و رهبری بتوانند قدرت بینش و بصیرت خود را در دشمن‌شناسی و شناخت خطوط جریانات انحرافی و تحلیل حوادث و رویدادها بیشتر کنند و با عدم گرایش به تفکرات و موضع‌گیری‌های مغایر با اصول کلی نظام و سیره امام و رهبری، وفاداری کامل خود به نظام اسلامی را با حرکت در صراط مستقیم ولایت به منصه ظهور برسانند.

۳. وارستگی

دلبستگی به زخارف دنیایی و تعلقات قلبی به امور مادی سرچشمه انحطاط اخلاقی است و هرچه انسان توجهش به امور فناپذیر مادی متمرکز باشد گرفتاری نفسانی او در قالب حرص و آرزوهای طولانی دنیایی بیشتر می‌شود. چنانکه در حدیث آمده است **يَسِيبُ بَنُ آدَمَ وَ يَسُوبُ فِيهِ خَصَلَتَانِ؛ الْحِرْصُ وَ طُولُ الْأَمَلِ**،^۵ فرزند آدم پیر می‌شود در حالی که دو خصلت حرص و آرزوی بلند در او جوان می‌گردد. این‌گونه انسان‌ها در شرایط بحرانی و رویارویی با دشمن روحشان متزلزل و مضطرب می‌شود و همواره راهکارهای توجیه عدم حضور و فرار از عرصه نبرد با دشمنان را جستجو می‌نمایند. ولی وارستگی و رهایی از تعلقات دنیایی سرآغاز ورود به جهان معنویت و دستیابی به آرامش و طمأنینه قلبی است. حضور مشتاقانه ملت دلاور ایران در عرصه نبرد و حماسه‌آفرینی و شهادت‌طلبی رزمندگان در دفاع مقدس جلوه‌هایی از گسستن زنجیرهای تعلقات دنیایی وارستگان است.

امام صادق (ع) در توصیف و انگیزه وارستگان می‌فرماید: «[اولیای خدا] زهد از دنیا را اختیار کردند تا دلشان برای آخرت فارغ باشد».^۶

امام خمینی (ره) رمز موفقیت مردان بزرگ و تأثیرگذار در تاریخ را وارستگی آنان از تعلقات دنیا می‌داند و همگان را به استمرار این سیره حسنه دعوت می‌نماید:

«اگر بخواهید بی‌خوف و هراس در مقابل باطل بایستید و از حق دفاع کنید و ابرقدرتان و سلاح‌های پیشرفته آنان و شیاطین و توطئه‌های آنان در روح شما اثر نگذارد و شما را از میدان به در نکند، خود را به ساده زیستن عادت دهید و از تعلق قلب به مال و منال و جاه و مقام پرهیزید».^۷

بنابراین اشتغالات سازمانی و امکانات مادی - رفاهی همه باید ابزار خدمت به نظام و در مسیر عبادت و بندگی خدا قرار گیرد و جایگاه‌های سازمانی و پست‌های مدیریتی نباید دستاویز دنیاطلبی و تنوع‌خواهی شود. همان‌گونه که سرداران رشید صدر اسلام و دفاع مقدس بدون تعلق خاطر به منصب نظامی دلاورانه در مقابل شیطان نفس اماره و دشمنان بیرونی به مبارزه برخاستند و با طمأنینه و صفای باطن که دستاورد وارستگی بود اسوه دیگران شدند.

۴. استمرار نظم معنوی

امور عبادی، اخلاقی و معنوی نیاز اصلی روح انسان مؤمن است که در تمام طول عمر به آن

محتاج است و استمرار معنویات در پرتو نظم و برنامه‌ریزی شبانه‌روزی صورت می‌گیرد. بدیهی است برخی فعالیت‌های روزانه و مأموریت‌های سازمانی و ضرورت‌های زندگی اجتماعی غفلت‌ها و کدورت‌هایی را در صحنه قلب انسان ایجاد می‌کند از این رو ضروری است پاسداران و بسیجیان برای پیشگیری از اختلال معنویت و روحانیت خدمت‌رسانی و خلأ نورانیت دل و رفع تیرگی‌های قلب، برنامه‌ریزی مشخص را برای اجرای برنامه‌های عبادی و معنوی خود طراحی کنند و خود را مقید به رعایت آن نمایند.

۱-۴. نماز اول وقت با حضور قلب: شایسته است انسان مؤمن متعبد نمازهای واجب خود را در وقت فضیلت آن و با حضور قلب اقامه کند. زیرا حضور قلب و توجه کامل به معبود و انقطاع از ما سوای او روح عبادات است. از سوی دیگر کمال عبادات و شرط قبولی آن به مرتبه و درجه حضور قلب انسان بستگی دارد. خداوند تعالی ضمن سفارش به حضور قلب در تمام عبادات بندگان، ثمره معنوی اجتماعی آن را بیان می‌دارد: «يَا أَيُّهَا آدَمُ تَفَرَّغْ لِعِبَادَتِي أَمَلًا قَلْبِكَ غِيًّا»^۸ ای پسر آدم فارغ شو [از دنیا] برای عبادت من تا قلب تو را از بی‌نیازی [مخلوقات] پرکنم.»

۲-۴. نوافل و مستحبات: معمولاً بیشتر اعمال عبادی انسان‌ها دارای کاستی‌های توجه و حضور قلب است. به همین دلیل امام باقر(ع) فلسفه قرار گرفتن نافله‌ها را در قبل و بعد فرائض، اتمام و قبولی آن‌ها معرفی می‌کند: «إِنَّمَا جُعِلَتِ النَّافِلَةُ لِيَتِمَّ بِهَا مَا يُقْضَى مِنَ الْقَرَائِضِ»^۹ نافله برای این قرار داده شده تا آنچه از واجبات تبه شده است به توسط آن جبران گردد. در متون دینی از میان نوافل روزانه به دلیل کثرت اشتغالات و ارتباط با امور دنیایی نافله ظهر بیشتر مورد تأکید قرار گرفته تا قلب و فکر انسان از توجهات دنیایی پاک شود و نماز ظهر و عصر با حضور قلب بیشتری اقامه گردد.^{۱۰}

مناجات و راز و نیاز نیمه شب در میان تمام نوافل و اعمال مستحبی ارزش و برجستگی منحصر به فرد را داراست از این رو خداوند به پیامبر تهجد را سفارش می‌کند^{۱۱} و حضرت رسول(ص) نیز با سه نوبت تکرار جمله عَلَيْكَ بِالصَّلَاةِ اللَّيْلِ، حضرت علی(ع) را به نماز شب توصیه می‌کند^{۱۲} و امام صادق(ع) شرافت انسان با ایمان را در برپایی نماز شب می‌داند.^{۱۳} مداومت بر نوافل و مستحبات خصوصاً تهجد علاوه بر پاداش‌های عظیم اخروی قدرت و صلابت معنوی انسان را در فعالیت‌ها و مأموریت‌های روزانه افزایش می‌دهد و نورانیتی به اعمال می‌بخشد و در کارها گشایش ایجاد می‌کند، چنان‌که در دوران دفاع مقدس شاهد این تجربه گرانقدر معنوی بوده‌ایم.

۳- ۴. انس با قرآن: تلاوت و قرائت کلام الهی تأثیر شگرفی بر اعماق قلب مؤمنین دارد و استمرار تلاوت و انس با قرآن، روح و قلب انسان را به درجات عالی ایمان و یقین می‌رساند و به تعبیر امام صادق (ع) قاریان مؤمن با تلاوت قرآن دردهای [روحی] خود را درمان می‌کنند.^{۱۴} ساعات قبل از استراحت شب یا پس از فریضه صبح بهترین فرصتی است که بتوان با رعایت آداب تلاوت به قرائت قرآن و سپس به تدبیر پرداخت و با گذر از مراحل روخوانی، روانخوانی، و ترتیل و قواعد تجوید، زمینه درک مفاهیم عالی و آشنایی با تفاسیر را فراهم ساخت. حضرت علی (ع) درباره اهمیت فهم معارف و تدبیر در قرآن می‌فرماید: «خیری نیست در قرائتی که از روی تفکر نباشد».^{۱۵} آشنایی و مطالعه تفاسیر گوناگون به تناسب سطح درک مفاهیم از ضروریات یک سپاهی و بسیجی است که مطالعه تفسیر آیات تلاوت شده را از تفاسیر آقای قرائتی، نمونه یا تسنیم و المیزان و دیگر منابع تفسیری در برنامه روزانه خود قرار دهد تا بتواند زندگی و رفتار خود را به مرور زمان قرآنی کند.

۴- ۴. انس با ادعیه: دعا‌های ائمه معصومین از نگاه زیبا، عمیق و عارفانه آیت‌الله شاه‌آبادی استاد عرفان امام خمینی «قرآن صاعد» نام گرفته است.^{۱۶} زیرا مضامین و مفاهیم عالی و پر محتوای دعاها محرک انسان از عالم طبیعت به عالم ملکوت است و روح را به اوج کمالات معنوی پرواز می‌دهد و راه گشای سالکان کوی دوست برای دستیابی به مدارج عالی انسانیت و خلیفه الهی است. از سوی دیگر مناجات با خداوند تنها راه توجه خداوند به بندگان است: «قُلْ مَا يَغْتَوُّنَا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاءُكُمْ»^{۱۷} بگو اگر دعای شما نباشد، پروردگارم هیچ اعتنایی به شما نمی‌کند؛ به همین دلیل امام خمینی (ره) یکی از مؤثرترین عوامل معنوی پیروزی رزمندگان دفاع مقدس را عطر افشانی راز و نیاز و دعا‌های سحرخیزان عاشق‌پیشه می‌داشت. بنابر این انس با دعا‌های صحیفه سجادیه و کمیل، عرفه، شعبانیه، مکارم الاخلاق، ابو حمزه ثمالی و یا دعا و اذکار روزانه در صیقل یافتن روح از زنگارهای تیره معاصی و رهایی از غفلت و جذب رحمت الهی و نشاط معنوی از برجسته‌ترین راه کارهای تقویت معنویت به شمار می‌آید.

۵- ۴. دائم الوضو بودن: وضو باب طهارت برای ورود به عبادت است و فضیلت‌های فراوانی برای آن ذکر شده است. پیامبر اکرم (ص) بر دوام طهارت و وضو سفارش نموده و کسی را که با وضو از دنیا رحلت کند شهید نامیده است.^{۱۸} آیت‌الله شاه‌آبادی برای جلوگیری از شتر نفس و شیطان دوام بر وضو سفارش می‌فرمود و می‌گفت وضو به منزله لباس جندی است.^{۱۹} از این رو برای رهایی از وساوس نفسانی و خدمتگزاری عبادت‌گونه و مراقبت بر رفتارها، از روشنایی وضو باید استفاده نمود.

۶-۴. مطالعه کتب اخلاقی و عرفانی (سیره بزرگان): بهره‌گیری از فرصت‌های مطالعاتی با مطالعه عمیق کتاب‌های اخلاقی که بزرگان دین و پیران و مرشدان ره یافته تدوین کرده‌اند، می‌تواند برنامه‌ای جامع و مدون برای آشنایی با برنامه‌های راهکار عملی خودسازی و دستیابی به نقشه صحیح سیر و سلوک معنوی بر مبنای آموزه‌های دینی برای سالکان طریق هدایت باشد. کتاب‌های شرح حدیث جنود عقل و جهل و شرح چهل حدیث امام خمینی (ره) از جامع‌ترین رهنمودهای اخلاقی باگرایشات عرفان ناب اسلامی است که مطالعه مستمر آن به نیروهای سپاه و بسیج سفارش می‌شود. مطالعه سیره انبیا و ائمه معصومین و سپس بزرگان اهل معرفت و نیز مطالعه کتاب‌های کنگره بزرگداشت شهیدان دفاع مقدس، خصوصاً سرداران رشید اسلام در الگوگیری، خودسازی و تقویت معنویت بسیار مؤثر است.

ب. حوزه سازمانی و تشکیلاتی

ضروری است که تقویت معرفت‌شناسی دینی و تعمیق اخلاق و آموزه‌های اسلامی در نهاد سپاه و بسیج مبنای ترسیم سند چشم‌انداز و تدوین استراتژی نیروهای مسلح قرار گیرد و دکترین و طرح تحول سپاه بر محور تقویت معنویت کارکنان سامان‌دهی شود. اکنون به اختصار به کارکرد برخی جایگاه‌ها و نقش کلیدی فعالیت‌های رده‌های سازمانی که در تقویت معنویت تأثیرگذار هستند اشاره می‌شود:

۱. مسئولان و فرماندهان

وجود و عملکرد یک مسئول علاوه بر جنبه اجرایی و تصمیم‌گیری در مجموعه سازمانی باید چراغی پرفروغ از معنویت باشد که دیگران از روشنائی او راه صحیح را بشناسند. و سعی کند منشور فرمانروایی حضرت علی (ع) به مالک اشتر^{۲۰} را در تمام ابعاد و جوانب مدیریتی سرلوحه برنامه‌های خود قرار دهد.

عقلانیت، پرهیز از خودمحوری، رعایت مقررات و از همه مهمتر تواضع و فروتنی در عین صلابت و استواری از شاخصه‌های یک مدیر و مسئول موفق است. امام خمینی با ذکر بخشی از عملکرد فرماندهان صدر اسلام و نفوذ معنویشان در جامعه، آنان را اساتید اخلاق معرفی می‌کند و از مسئولان و فرماندهان سپاه می‌خواهد که خود را اسوه علم و تقوا و اخلاق قرار دهند و با عواطف گرم و صمیمی و مهربانی و اعمال شایسته اسلامی نیروهای فداکار تربیت نمایند.^{۲۱} ارتباط روحی و عاطفی با زیر مجموعه و کارکنان رده تحت فرمان، عامل دلگرمی و انگیزه در

نیروها می‌شود و از سوی دیگر یک مسئول بهتر از مشکلات و رنج‌های افراد مطلع می‌شود. و نکته مهمی که رعایت آن بر مسئولان ضروری است پرهیز از تشریفات و تجملات است. امام در یک دستور فراگیر و عمومی برای مسئولان نظام که فرماندهان سپاه رانیز شامل می‌شود یکی از راه‌های تقویت معنویت را دوری از تشریفات مغایر با شأن نظام اسلامی می‌داند: «سعی کنید معنویات را زیاد کنید و از تشریفات تا آنجا که مقدور است بکاهید. همه‌اش در فکر درست کردن سالن و ساختمان نباشید، بلکه در فکر معنویات اسلام باشید.»^{۲۲}

۲. آموزشی و تبلیغی

بخش مهمی که مأموریت امور فرهنگی و تبلیغی؛ تربیت دینی و تقویت بنیه معنوی و معرفتی سپاه و بسیج را عهده‌دار هستند امور آموزشی به معنی عام و کلی آن است که روحانیون معظم، مربیان عقیدتی سیاسی، هادیان سیاسی، و معاونت فرهنگی سپاه این رسالت عظیم را بر دوش دارند. شایسته است این بزرگواران خود به فضایل اخلاقی و مدارج عالی ارزش‌های دینی آراسته باشند تا کلام و قلمشان به اعماق زوایای قلب مخاطبان نفوذ معنوی داشته باشد، و وجودشان اسوه‌ای از تبلور و تجلی نور معنویت باشد. به تعبیر علمی و جامع‌تر، حُسن فعلی با حُسن فاعلی آمیخته باشد. اکنون نکاتی را که متولیان، سیاست‌گذاران و مجریان امور فرهنگی و تبلیغی برای تقویت معنویت باید بیشتر مورد نظر قرار دهند و مناسب‌ترین راه کار برای تقویت معنویت سپاه و بسیج به شمار می‌آید به اجمال اشاره می‌شود:

۱- ۲. آمیختگی دین و سیاست

برنامه‌های آموزشی و تبلیغی برای رسته‌ها و سطوح مختلف آمیزه‌ای از معنویت و سیاست باشد و از یک جانبه‌نگری در مسائل و مباحث سیاسی اجتماعی بدون توجه به اخلاق و معنویات پیشگیری شود. و این نکته باید یادآوری شود که مباحث گوناگون مطروحه نظامی، سیاسی و تخصصی بدون گرایش به آموزه‌های دینی و ارزش‌های اخلاقی تأثیر مثبتی بر نیروها نخواهد داشت. بر همین اساس امام خمینی تأکید داشتند که: «باید این انتشارات یک مقداری هم راجع به نصیحت خود این سپاه پاسداران باشد. یعنی شما اختصاص بدهید یک مقداری از آن را برای ساختن خود جوان‌هایی که در سپاه پاسداران هستند تا این که ان‌شاءالله این کار شما هم سازنده خود این گروه باشد.»^{۲۳} روش‌های جامع و جالب امام و رهبری در بیانات و خطبه‌ها و موضع‌گیری‌ها و پیام‌های مهم این بزرگواران بهترین الگو برای تهیه سبک و روش علمی و منطقی آمیختگی اخلاق و سیاست در آموزش و تبلیغ است.

۲-۲. معنویت‌گرایی

در ارزش‌گذاری نظام هستی عالم معنا دارای اهمیت است و جهان مادیت در خدمت او قرار دارد. از این رو در قلمرو حوزه آموزش‌ها مباحث اعتقادی و کلامی برای شکوفایی گنجینه نهفته معرفتی و فطری انسان و فلسفه اجرای احکام و رعایت اخلاق و تهذیب نفوس برای پرواز در عالم معنویت است. پس جهت‌دهی تبلیغات و آموزش در سپاه و بسیج با بهره‌گیری از تجربه معنوی دفاع مقدس در راستای تقویت ایمان و توکل بر خدا باشد تا نیروها با حفظ روحیه و شرایط معنوی دوران دفاع مقدس به جهات لطیف و عمیق و روحانی معنویت دینی توجه بیشتری داشته باشند و فن‌آوری و تکنولوژی و نوآوری تسلیحات نظامی را ابزاری در خدمت ایمان و اعتماد به خدا بدانند و هیچ‌گاه سلاح جنگی اصالت نداشته باشد و این هشدار امام را باید جدی گرفت که: «اگر ما یک روز اتکای خودمان را از خدا برداشتیم و روی نفت گذاشتیم یا روی سلاح گذاشتیم، آن روز روزی است که ما رو به شکست خواهیم رفت.»^{۲۴}

۳-۲. انتقال ارزش‌ها به نسل جدید

یکی از مهمترین دغدغه‌های پیشگامان انقلاب و دفاع مقدس در سپاه و بسیج، تهدید بحران معنویت در نسل جدید این دو نهاد و بیگانگی نسل سوم با ارزش‌های دینی و معنوی نظام اسلامی است و این مسأله از دیدگاه تیزبین و هوشیارانه مقام معظم رهبری نیز مخفی نمانده است: «نسل دوم سپاه، نسل سوم سپاه که جنگ را ندیده‌اند، امام (ره) را ندیده‌اند، آن روزهای محنت را ندیده‌اند، این تجربه‌ای را که به شما گفتم آنها نچشیده‌اند و نیاز موده‌اند آن‌ها را شما باید تربیت بکنید، سپاه که بنا نیست از بین برود. سپاه که بنا نیست کهنه شود. سپاه که بنا نیست تبدیل به غیر خودش بشود. سپاه باید سپاه بماند.»^{۲۵}

تدوین و ترویج کتاب و مجلات در موضوع عوامل معنوی دفاع مقدس و انگیزه‌های اصلی انقلاب اسلامی آشنایی با سیره مدیریتی و رهبری امام در دفاع مقدس و شناخت ارتباط قلبی رزمندگان اسلام با امام و جلوه‌های رشادت سرداران اسلام و نیز عملکرد صحیح مسئولان و مدیران در تربیت نسل جدید بخشی از راهکار انتقال ارزش‌ها و معنویت دفاع مقدس به نسل جدید است.

۴-۲. الگودهی

مباحث نظری و تئوری اخلاق اسلامی و معنویت یک سلسله اصطلاحات و مفاهیم هستند که اگر با اسوه‌ها و الگوهای اخلاقی و معنوی مطرح شوند برای مخاطف جذاب و ملموس شده و

جنبه کاربردی پیدا می‌کند و جوانان را بیشتر به سمت تطبیق رفتارهای خود با اسوه‌های معنوی سوق می‌دهد، چنانکه قرآن کریم علاوه بر مسائل اخلاقی و معنوی، پیامبر اعظم (ص) را اسوه جامع برای پیروی مسلمانان از سیره آن بزرگوار معرفی می‌نماید.^{۲۶} از این رو برای ایجاد انگیزه در نیروها بخصوص نسل جدید، پس از مطرح ساختن هر عنوان و بحث اخلاقی و ارزشی، سیره انبیاء، پیامبر و ائمه معصومین (ع)، امام و رهبری و فرماندهان و رزمندگان دفاع مقدس برای الگوگیری معرفی شود تا شوق به معنویت‌گرایی با پیروی از الگوهای صحیح و راستین دینی و نیروها پدید آید و به دام عرفان‌های ساختگی درآویزش و صوفیه‌گرفتار نشوند.

۵-۲. بهره‌برداری از ایام الله

از خصوصیات منحصر به فرد مکتب حیاتبخش اسلام یادآوری ایام الله است که فرصت مناسبی برای تبلیغ و ترویج معارف دینی و اخلاقی است که در این امر علاوه بر سپاه، نیروهای بسیج بیشتر و بهتر می‌توانند در مساجد به جذب جوانان و آشنا نمودن نسل تو با ارزش‌های اسلامی اقدام نمایند.

۶-۲. ارتباط مستمر با روحانیت و حوزه‌های علمیه

ارتباط برنامه‌ریزی شده و مستمر سپاه و بسیج با مرجعیت و مراکز پژوهشی و تبلیغی حوزه‌های علمیه و روحانیون وارسته و مهذب منشأ تحولات روحی و تقویت معارف دینی است، همان‌گونه که در دوران دفاع مقدس حضور روحانیون در جمع رزمندگان اسلام تبلیغ و ترویج عملی ارزش‌های دینی بود و جهاد و استقامت و ایثارگری رزمندگان را به دنبال داشت. امام خمینی با تمجید از محافل نورانی پیوند روحانی با رزمندگان اسلام استمرار این رابطه را ضامن سلامت و بقای انقلاب و ارزش‌های دینی می‌داند: «باید همان محافل انس و نورانیت و برادری و وحدتی که در میدان‌های نبرد و در جبهه بوده است و همان ارتباط معنوی که میان شما و روحانیون عزیز برقرار بود، به مجامع داخلی و به همه محیط‌های سیاسی و اجتماعی و نظامی کشانده شود، تا انقلاب اسلامی ما از خطر آفت‌ها و تفرقه‌ها و بی‌تفاوتی‌ها محافظت گردد.»^{۲۷}

۳. گزینش، ارزشیابی، ترفیعات

نظارت و تأیید صلاحیت از مهمترین و حساس‌ترین گلوگاه‌های سازمانی سپاه و بسیج هستند که نوع نگاه معنوی آنان به مأموریت حساس و سرنوشت‌ساز سپاه و بسیج در تقویت بنیه معنوی سازمان بسیار مؤثر است.

از این رو در جذب نیروها، سلامت فکری و انگیزه الهی ملاک قرار گیرد و معنویت معیار اصلی ارزش‌یابی‌ها باشد و تدابیری در شیوه‌های ارزش‌یابی اندیشیده شود تا تغییر روش و رفتارهای سازمانی مغایر با معنویت سریعاً خود را نشان دهد و با احیای برنامه‌ریزی شده امر به معروف و نهی از منکر درون سازمانی باگسترش تخلفات و آسیب‌های اخلاقی و ارزشی در پیکره سپاه و بسیج مقابله گردد.

در تأیید صلاحیت و نظارت و ترفیعات، تعهد مکتبی، پایبندی به ارزش‌های والای اسلامی و شایسته‌سالاری معنوی حکمفرما باشد. علاوه بر توانمندی‌های مدیریتی و تخصصی، انگیزه و محتوای عملکرد افراد در ترفیع و انتصابات ملاک قرار گیرد. امام خمینی بر نقش مؤثر فرماندهان مکتبی و وارسته و متعهد در حفظ نظام و یا خنثی‌سازی توطئه‌های براندازی اشاره می‌کند: «اگر فرماندهان پاکدامن متصدی امر باشند، هرگز برای دشمنان کشورها امکان کودتا یا اشغال یک کشور پیش نمی‌آید و یا اگر احیاناً پیش آید به دست فرماندهان متعهد شکسته و ناکام خواهد ماند.»^{۲۸}

ج. آثار و نتایج تقویت معنویت

با اجرایی و عملیاتی شدن راه کارهای فردی و سازمانی تقویت معنویت غنچه‌های اخلاق و ارزش‌های متعالی در گلستان سپاه و بسیج شکوفا شده و اثرات طراوت و رایحه معطر آن بدین شکل نمایان می‌شود:

۱. حوزه فردی

۱- ۱. عنایت و هدایت الهی در گشایش کارها (وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا...).^{۲۹}

۲- ۱. نشاط و شادابی

۳- ۱. امیدواری به آینده

۲. حوزه سازمانی

۱- ۲. استحکام سازمانی

۲- ۲. بهداشت روانی (انگیزه، آرامش و...)

۳- ۲. انضباط معنوی

۴- ۲. عمل به تکلیف

۳. حوزه سیاسی

۱- ۳. بصیرت و بینش عمیق سیاسی (إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا...).^{۳۰}

۲- ۳. ولایت محوری

۴. حوزه فرهنگی

۴-۱. تقویت معرفت دینی (اتَّقُوا اللَّهَ وَ يُعَلِّمَكُمُ اللَّهُ).^{۳۱}

۴-۲. تهنذیب نفس

۴-۳. دشمن شناسی فرهنگی

۴-۴. تسلیم در برابر اراده الهی

۵. حوزه اجتماعی

۵-۱. افزایش محبوبیت اجتماعی (تقویت پیوند مردمی)

۵-۲. تقویت جایگاه سپاه و بسیج در ارکان نظام اسلامی

۵-۳. الگو شدن برای سایر نهادهای انقلابی و دولتی

۵-۴. گرایش جوانان معنویت‌گرا به سپاه و بسیج

۶. حوزه نظامی و دفاعی

۶-۱. آمادگی رزمی و دفاعی در نبردهای نامتقارن

۶-۲. روحیه شهادت‌طلبی، ایثار و فداکاری و استقامت در نبرد

۶-۳. جلب عنایات و امدادهای الهی

۷. حوزه روابط بین‌الملل

۷-۱. اقتدار و صلابت سیاسی معنوی و نظامی جمهوری اسلامی

۷-۲. ایجاد قدرت بازدارندگی از تهاجم و طمع دشمنان

۷-۳. تأثیرگذاری در معادلات و محاسبات سیاسی نظامی منطقه و خاور میانه.

البته معنویت دینی نتایج و پیامدهای فراوان اخروی دارد که از حوصله و فرصت این مقاله

بیرون است.

سخن پایانی

پیروزی انقلاب اسلامی ایران مصداق روشنی بر اصالت معنویت و تأثیر هدایت‌گری آموزه‌های دینی بر انسان‌ها در جهان مادی مدعی مدرنیته است. ارزش‌های والای اخلاقی و معرفتی اسلام ابزار مادی را در تحت تربیت نور معنویت کارآمد می‌سازد و مکتب حیاتبخش اسلام انسان کامل و متعهد تربیت می‌کند. به همین دلیل انقلاب اسلامی توانست نظام مردم‌سالاری دینی را بر پایه معنویت بیافریند. اکنون که این نظام دینی با تهدیدات گوناگونی

مواجهه است شرط حفظ آن از آسیب‌ها حفظ معنویات و تحول عظیم روحی ملت ایران است. هجوم ناتوی فرهنگی در داخل کشور و تهدیدات سیاسی نظامی بیگانگان در بیرون مرزها اهمیت مأموریت سپاه و بسیج را در حفظ دستاوردهای انقلاب اسلامی نمایان تر می‌سازد. از این رو ضروری است که همواره این دو نهاد مقدس خود را به سلاح پولادین و نفوذناپذیر معنویت اخلاقی و معرفت دینی مسلح سازند تا در نبردهای نامتقارن سرافراز باشند از سوی دیگر با توجه به گسترش فرهنگی انقلاب اسلامی در میان ملت‌ها، بشریت بحران زده اخلاقی و تشنه معنویت در انتظار جرعه‌ای از زلال کوثر همیشه جاری معرفت دینی نظام اسلامی است؛ پس پاسداران و مرزبانان دستاوردهای ارزشی و معنوی علاوه بر مراقبت بر حفظ و نگهبانی از معنویت خود و نظام اسلامی می‌توانند از جام لبریز معرفت و معنویت خویش، کام تشنه نیروهای مسلح کشورهای اسلامی را سیراب نمایند و این امر جز با استمرار روحیه‌ای انقلابی و تقویت بنیه معنوی میسر نخواهد بود و از این رو امام تأکید داشتند که: «ما باید همان خط معنویتی را که برای آن انقلاب کردیم فراموش نکنیم».^{۳۲}

ان شاء الله

پی‌نوشتها:

۱. قال الصادق (ع): «رأس كل خطيئة حب الدنيا» اصول کافی، ج ۲، ص ۳۱۵، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۸۸ ه. ق.
۲. ر. ک پیام مقام معظم رهبری به اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانشجویان، ۱۰ / ۲ / ۷۴.
۳. صحیفه امام، ج ۱۸، ص ۴۵، مؤسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام، چاپ اول، ۱۳۷۸.
۴. اصول کافی، ج ۲، ص ۱۶.
۵. بحارالانوار، مجلسی، ج ۷۰، ص ۲۲، الوفاء، بیروت.
۶. «... إِنَّمَا أَرَادُوا الزُّهْدَ فِي الدُّنْيَا لِيَتَفَرَّغَ قُلُوبُهُمْ لِآخِرَتِهِ»؛ اصول کافی، ج ۲، ص ۱۶.
۷. صحیفه امام، ج ۱۸، ص ۴۷۱.
۸. اصول کافی، ج ۲، ص ۸۳.
۹. وسائل الشیعه، شیخ حر عاملی، ج ۳، ص ۵۴، مکتبه الاسلامیه، تهران، ۱۳۸۳ ه. ق.
۱۰. ر. ک. همان، ص ۴۲-۴۴.
۱۱. اسری، آیه ۷۹.
۱۲. ر. ک. روضه کافی، ج ۸، ص ۷۹، حدیث ۳۳.
۱۳. وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۲۶۸.
۱۴. ر. ک. اصول کافی، ج ۲، ص ۶۲۷.
۱۵. «لَا حَيْزَ فِي عِبَادَةِ لِقَهِّ فِيهَا وَلَا فِي قِرَائَةِ لَا تَدْبُرُ فِيهَا» المحجة البيضاء، فیض کاشانی، ج ۲، ص ۱۳۷، تصحیح و تعلیق علی اکبر غفاری، دفتر انتشارات اسلامی، قم.
۱۶. ر. ک. صحیفه امام، ج ۱۳، ص ۳۲.

۱۷. فرقان، آیه ۷۷.

۱۸. ر. ک. امالی، شیخ مفید، ص ۶۰، کنگره بزرگداشت شیخ مفید، ۱۴۱۳ هـ. ق و نیز میزان الحکمه، محمد محمدی ری شهری، ج ۱۴، ص ۶۶-۶۸، مرکز تحقیقات دار الحدیث، ۱۳۷۹، به نقل از کنز العمال.

۱۹. شرح چهل حدیث، امام خمینی، ص ۲۰۸، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ اول، ۱۳۷۱.

۲۰. ر. ک. نهج البلاغه، نامه ۵۳ معروف به عهدنامه مالک اشتر.

۲۱. ر. ک. صحیفه امام، ج ۱۲، ص ۵۰۶ و ۵۰۷ و ج ۱۳، ص ۵۴۲.

۲۲. همان، ج ۱۸، ص ۷۳.

۲۳. همان، ج ۱۶، ص ۱۳۷.

۲۴. همان، ج ۲۰، ص ۷۷.

۲۵. بیانات مقام معظم رهبری در جمع فرماندهان سپاه، ۲۶ / ۱ / ۸۶.

۲۶. وَ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ (احزاب، آیه ۲۱)

۲۷. صحیفه امام، ج ۲۱، ص ۱۳۵.

۲۸. همان، ص ۴۳۱.

۲۹. طلاق، آیه ۲.

۳۰. انفال، آیه ۲۹.

۳۱. بقره، آیه ۲۸۲.

۳۲. صحیفه امام، ج ۱۵، ص ۳۰۷.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی